

מהותה של 'קבלת התורה'

[נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך "אוצרות התורה", כרך ב', "מועדים", שיחה 2 לשבועות. הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

בפתח עיונינו נציב ארבע שאלות שבהם נעסוק בשיחה זו:

1. יש הקוראים לחג שבועות, "זמן מתן תורתנו". (הנוסח שבתפלת "עמידה") ויש המכנים אותו, "חג קבלת התורה". ("משה קבל תורה מסיני". [אבות א]; / "אם אתם מקבלים תורתנו". [שבת פח.]) / לביל שבועות נהגו חסיד-קדמאי להיות ערים ועמלים בתורה ואומרים "ייתי לאחסנא קדושא". (זהר ג, חצ). – מה ההבדל בין שני המושגים?
2. למה מצוות לימוד תורה הזכרה רק בספר דברים, ולא קודם לכן?
3. חז"ל למדונו שהבושֶׁת (=מדת היראה) קבלנו בהר סיני. (תוספת תלמיד: שלושת המטרות האמורות בתורה לתכלית מעמד הר סיני, חס: 1) "בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם" / 2) "כי לבעבור נסו אתכם בא האלהים, ופירוש נסו = לְרֹמֵם [ענין רש"י], והסיבה השלישית היא) – "בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו". (שמות כ, ז).
וכן אמרו חז"ל – "מלמד שהבושה מביאה לידי יראת חטא... ומי שאין לו בושֶׁת פנים, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני". (נדרים כ). – וחייבים להבין, הרי מדת הבושֶׁת קבלנו בירושלם מן אברהם, יצחק ויעקב (ביצה לב:), ומה נתווסף לנו בזה מהר סיני?
4. מתנה עצומה יש לנו בחג שבועות. "בכל הקרבנות (שהוזכרו בפרשת פנחס) כתיב 'חטא' (=שעיר לחטאת) ובעצרת אין כתיב 'חטא' (אלא 'שעיר' סתם). אמר להם הקב"ה, מכיון שקבלתם עליכם עול תורה, כאילו לא חטאתם מימיכם". (ירושלמי ר"ה ד, ח). – מה פֶּשֶׁר-דבר, לְמַעַן נפלא זה?



על השאלה הראשונה

ידועה השאלה אודות השינויים המרובים שיש בין מהדורת "עשרת הדברות" שבפרשת יתרו, למהדורתן בפרשת "ואתחנן". ר"א אבן עזרא ענה על כך כדרכו בפירושו ליתרו, ודחה מהר"ל בתקיפות. ("תפארת ישראל", פרק מג. / אבל ראוי לפרסם שחיד"א מודיע ב"שם הגדולים" ערך ראבי"ע, שבכתי" של ראבי"ע על התורה שלטו ידי התלמידים, והם הם שהוסיפו כמה וכמה דעות מוזרות הנמצאות במה שנדפס לפנינו "ולאו מר ברי אשי חתום עליה", וסרו תלונו בני"ל).
מתרץ מהר"ל שם מה ההבדל בין "יתרו" ל"ואתחנן" – כי יש הבדל בין הצורה מצד הנותן (=הקב"ה) לבין הצורה מצד המקבלים (=בני ישראל), וזהו שבא לידי ביטוי בספר החמישי של התורה (=מלכות"), כמו שאָמְרוּ, "משה מפי עצמו אמרן". (מגילה לא:).

פשיטא שיש גם לדברי משה כל הסמכות של דברי תורה ממש, מאחר שהקב"ה הכליל אח"כ את כל הנוסח של דבריו בתורתנו. [כלומר בדיעבד]. (כ"כ ר"י אברבנאל בהקדמתו לספר דברים)
אבל, שונה ממנו מהר"ל ("תפארת ישראל", פמ"ג) הקובע כי מאחר ש"שכינה מדבר על פומיה דמשה" (זהר ג, רלב). הרי הקב"ה הִשְׁרָה קדושת-התורה מלכתחילה על כל מה שמשה עתיד לדבר.

לפי שיבואר להלן, ישנו גם תירוץ שלישי. [בנוסף לדברי ר"י אברבנאל ומהר"ל]
מהר"י הוטרנר ("פחד יצחק", שבועות, דף קכט) עומד על נקודה זו של ההבחנה מה בין הצד של "נותן התורה" (ארבעה ספרים ראשונים של התורה) לבין "מקבלי התורה" (ספר דברים) ואף מביא לו סימוכין מן דברי רמב"ן בפתיחתו לספר דברים. והנראה לי ע"פ דברי "דרשות הר"ן" (דרוש ז) – שהקב"ה מסר לידי חז"ל ההכרעה לפסוק בדברי תורה, כפי הבנתם השכלית.

- כך יוצא מפורש מדברי ר' יהושע בב"מ (ט:.) – "לא בשמים היא", והקב"ה ענה "ניצחוני בני".
- כך יוצא גם כן מחגיגה (טו:.) כאשר חז"ל למדו זכות על ר' מאיר: "רמון מצא תוכו אכל וקליפתו זרק", ומיד אח"כ הקב"ה הסכים על ידיהם לגרוס ג"כ כדבריו של ר' מאיר. כמבואר ב"ספר חסידים" (קטע רכ"ד) שהקב"ה פוסק לפי המסקנא של בית דין של מטה.

תוכן הענין הוא, שיש כאן שיתופיות גמורה בין עצם החכמה כשלעצמה (סיטרא דלעילא), והתפישה האנושית, הצד האנושי. וזהו מה שאמר המקובל, סבו של החיד"א ר' אברהם אזולאי (יחסד לאברהם", ב"ח / ב, כא) שיש לתורה ששים רבוא פירושים, כלומר כל אחד מוסיף נופך-מדיליה, וזו היא תורה גמורה!

בזה מובן איך בפסיעה ראשונה למתן תורה דרש משה דרשה גמורה להוסיף לימי ההגבלה יום אחד של פרישות מן-האשה, והקב"ה הסכים על ידו (שבת פז.) והראיה לכך: הנה ה' התעכב עוד היום הנוסף ההוא עד שמסר להם בפועל את התורה.

המקובל רמ"ע מפאנו ("עשרה מאמרות") עוד מוסיף שאמנם לדורות נקבע שבועות לתאריך של ו' סיון, אבל בשנה ראשונה זה היה ז' סיון, סמל ליו"ט ב' של גלויות, נוהג שהוא כל כולו "מסיטרא דילן". (עיין "מגן אברהם" על או"ח ס"י תצ"ד, וחק יעקב שם) ולכן זה נקרא "קבלת התורה". והרחיב על כך מהר"ל. ("תפארת ישראל", כ"ז)



על השאלה השניה

מזה נבוא לשאלתנו השניה לעיל, מדוע מצוות תלמוד תורה בא זכרונה רק בספר דברים.

הנה הגרי"ז מבריסק (הגאון ר' יצחק זאב סולובייציק (1886-1959) הקשה:

- מהו ההבדל בין הנאמר בפרשה א' של ק"ש – "והיו הדברים האלה על לבבך".

- לבין הנאמר בפרשה שניה "ושמתם את דברי אלה על לבבכם"?

והנה תרגום יונתן (ד, ה) על פרשה ראשונה אומר: "ויהוון פתגמיא האלין... כתיבין על לוח לבכון". כלומר, בעיקר מצוות "והיו הדברים האלה על לבבך", יש כאן אזהרה לבל נשכח מה שאנו לומדים. (הרי באבות ג' מבואר שהשוכח דבר מתלמודו, חייב מיתה; וביומא לח: שהשוכח דבר אחד חייב גלות, וידוע כי גלות במקום מיתה עומדת – עיין סנהד' לו:).

מסביר הגרי"ז שיש בשתי הפרשיות שני אופנים לבוא לזכירת כל מה שהאדם לומד:

א. בפרשה ראשונה, שיהיו דברי תורה תקועים בלבו של האדם, היינו ע"י רוב ההתרגשות, ע"י השמחה והבנת רום-מעלת דברי תורה.

ב. ופרשה שניה נותנת עצה, לחזור שוב ושוב, ולשנן אלפי פעמים כל מה שהאדם לומד, ובכל פעם כאילו זו היא הפעם הראשונה שהאדם לומד התוכן ההוא.

על הראשון הוא מציין דברי הרמב"ם ("ספר המצוות", ג):

"שנחשוב ונתבונן במצוותיו עד שנשיגהו (=את ה') ונהנה בהשגתו בתכלית ההנאה, וזאת היא האהבה המחויבת... שבהתבוננות תעלה בידך ההשגה ותגיע ההנאה ותבוא האהבה בהכרח".
ובעצם, זהו הנאמר במדרש ספרי: "לפי שנאמר 'ואהבת את ה'' איני יודע כיצד! תלמוד לומר והיו הדברים האלה (=למוד תורה) שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם" עכ"ל.

וכמובן, הנאמר בפרשה שניה "ושמתם" הוא ענין של "שימה" מכוונת ומדויקת, כמ"ש המלבי"ם בפירושו לויקרא (ו, א) – "וְשָׂמוּ אצל המזבח".

לדעתי, ב' האופנים האלו – א] של התרגשות שכלית בעת לימוד התורה, ב] והתזקף פעמים אין-מספר בדבקות למשימה, הם הם מצד המקבלים, מעבר של התורה מעולם הנבדל אל המוחשיים כמונו, לכן מצוה זו כתובה בספר "דברים".



על השאלה השלישית

בזה נבוא ליישוב השאלה השלישית. [מה התנוסף בעניין "בושת", (מדת היראה) במעמד הר סיני].
ודאי כי במעמד הר סיני היו ישראל במלוא ההתרגשות. התורה ניתנה "באימה ביראה ברתת ובזיע" (ברכות כב.). ולכן "נפשי יצאה בדברו" ופרחה נשמתם. אז נאמר "ישקני מנשיקות פיהו" (שיר השירים, א, ב - עיי"ש רש"י), ענין התדבקות רוחא ברוחא. הרגישו אז ביטול המציאות, הבינו אז שהאדם איננו מציאות מוחלטת. זהו תוכן של "בושה" ו"יראת חטא". (כאמור בנדריס כ.)

אבל במי הדברים אמורים? **בבני ישראל**. כי רמב"ן (שמות יט, א) מסביר: ' ויחן שם ישראל נגד ההר' ויתכן שהבדילו מתוכם כל האספסוף אשר בקרבם וחנו בני"ל לבדם לפני ההר, וערב רב אחריהם, כי לישראל (=בלבד) יתן התורה, כמו שכתוב 'כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל', וזה טעם 'ויחן שם ישראל'.

ובאמת דברי רמב"ן נרמזו בזוהר (ח"ג דף קכה:) – "וירא העם (=ערב רב) וינועו ויעמדו מרחוק".

כלומר הם לא התייצבו תחת להר. מהר"י הוטנר מרחיב על כך ("פחד יצחק", שבועות, מאמר לט).

ועל המחלוקת המפורסמת בין ר' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה אם גאולת מצרים היתה בחצות לילה או בבוקר (חפזון דמצרים או חפזון דישראל) מבאר מהר"י הוטנר ("פחד יצחק", פסח, דף רמז) שבחצות היו בני ישראל מוגדרים בפני עצמם ואז היה **חפזון של מצרים**, ורק בבוקר הצטרפו עליהם ערב רב ואז היה **חפזון של ישראל**, שגרמו לישראל בכייה לדורות, כדברי הגר"א (תקו"ז דף 336, תיקונא שתיתאה שבסוף הספר) על פסוק "הסתיו עבר", ששלטון ערב רב קשה לישראל יותר מן שלטון אוה"ע, שהם מגרים מדון בין ישראל לאביהם שבשמים. אמנם, במבט רחב ישנה תועלת וברכה גם בפן-זה, כי יש צד בינלאומי בעם ישראל, שאנו צריכים להשפיע אורנו על כל שבעים האומות. אבל בכל זאת יש בזאת גם בו-זמנית נזק מסוים. וכאמור בדברי ר"י הוטנר, ערב רב לא היו נכללים ב"ויחן ישראל נגד ההר", כלומר תחת מצב של "כפה עליהם הר כגיגית". וממילא, אין לערב רב דרגת "בעבור תהיה יראתי על פניכם לבלתי תחטאו" זו הבושת.

הרמב"ם ביאר לנו ענין זה ("אגרות תימן", "אגרות הרמב"ם", מהדורת הרב קאפח, דף כז), שפָּל צאצאי-האנשים שעמדו תחת ההר, לא יכפרו ב"יג עיקרי-הדת. כלומר, כל כופר הוכיח על עצמו שאיננו מצאצאי האנשים ההם, כי אין לו על פניו הבושה מבוראו. כך כמעט מפורש במדרש (ב"ר פרשה נג, סוף פסקא יב) וכן בספר "פוקד עקרים" של ר' צדוק (דף 48) הכותב "האפיקורסים הם מנפשות הערב רב". ובוזה יובן לנו שזה תואם בדיוק את הנאמר בביצה (לב:) שבעלי בושת הם צאצאי אברהם יצחק ויעקב. אמנם, גם הם יחטאו חטאים קלים, אבל לא בחטאים-עקרוניים כגון הכפירה ב"יג עיקרים, (וכדברי הרמב"ם ב"פירוש המשניות", סנהדרין, פרק חלק, אחרי י"ג עיקרים). וזהו נקרא חוסר "בושה".

על השאלה הרביעית

בזה נבוא לביאור השאלה הרביעית, שכאשר האדם מקבל עליו עול תורה (וזה מאורע בכל שנה ושנה, כאשר אנו מגיעים לימים המסוגלים הללו) הוא מצהיר על ציותו לה' ומשמעתו, האדם חוזר לעצמיותו ורעננותו, וממילא יש כאן הכרזת מחאה על כל מה שחטא בעבר, בגלל בושה שעל פניו. כדברי הרמב"ם (הל' גירושין סוף פ"ב) שרצונו האמתי של כל יהודי ויהודי הוא לעשות רצון קונו, או רצון הבית דין. ואיגלאי מילתא שכל הסטיות שהיו לו, לא היו אליבא דדעתו האמתית של האדם.

הבה נתכונן גם אנו ל"קבלת התורה", "מסיטרא דילן".